Araştırma Makalesi/*Research Article*
Başvuru/*Submission:* 31.05.2024
Kabul/*Acceptance:* 03.12.2024

ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi, 15 (2), 479-496
DOI: 10.31679/adamakademi. 1423300

1893 Şikago Fuarı'nda Osmanlının Üç Kadın Temsilcisi: Cervantes, Vielé ve Fatma Aliye*

İrfan SANCAK**

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Öz

Osmanlı İmparatorluğu için devletin çıkarlarını korumak maksadıyla askeri ve ekonomik kapasiteden oluşan sert güç kullanımı 19. yüzyıl sonlarında çoğu zaman bir seçenek olmaktan uzaktı. Böyle bir ortamda yumuşak güç ve onun eyleme geçirilmiş hali olan kamu diplomasisi eskisine göre daha önemli hale gelmişti. Dönemin en önemli uluslararası organizasyonlarından biri olan Dünya Fuarları devletlerin tanıtımı için oldukça elverişli bir ortam sunuyordu. Batı toplumunun önyargılı bakışının muhatabı olan Osmanlı İmparatorluğu için 1893 Şikago Fuarı iyi bir fırsattı. Batı dünyasındaki İslam ve Osmanlı karşıtı, kadın hakları temelli önyargıları ortadan kaldırmak için bu fuarda Osmanlı kadınını yine kadınların anlatması daha etkili olabilirdi. Bu bağlamda, Osmanlı'nın ilk kadın yazarlarından Fatma Aliye Hanım her ne kadar fuara katılmasa da eserleri ile fuarda yer almış, İspanyol müzisyen Esmeralda Cervantes ve Fransız yazar Teresa Vielé ise yaptıkları sunumlarla Batı dünyasındaki Müslüman Türk karşıtı önyargıları yıkmaya çalışmıştı. Bu çalışmada, adı geçen üç kadının 1893 Şikago Fuarı'ndaki faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin Batı dünyasına yönelik kamu diplomasisi faaliyetleri bağlamında ele alınmış, konu hakkındaki veriler arşiv ve literatür taraması ile toplanmıştır. Elde edilen verilere dayanılarak yapılan değerlendirmede söz konusu faaliyetlerin faydalı olsa da yeterince etkili olamadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı, Kamu Diplomasisi, Cervantes, Fatma Aliye, Vielé, Şikago Fuarı

* Bu makale 27-30 Ocak 2024 tarihinde Bakü'de düzenlenen 2nd International Turkic and World Women's Studies Congress isimli kongrede sunulan ve tam metin bildiri olarak yayımlanan "1893 Şikago Fuarı'nda Osmanlı Kamu Diplomasisine Kadın Desteği" başlıklı metinden geliştirilip genişletilerek yazılmıştır.

** Dr. Öğretim Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü irfan.sancak@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9386-8420

Three Female Representatives of the Ottoman at the 1893 Chicago Fair: Cervantes, Vielé And Fatma Aliye

Abstract

For the Ottoman Empire, the use of hard power, consisting of military and economic capacity to protect the interests of the state, was often not an option in the late 19th century. In such an environment, soft power and its operationalized form, public diplomacy, became more important than before. World Fairs, one of the most important international organizations of the period, offered a very favorable environment for the promotion of states. The Chicago Fair of 1893 was a good opportunity for the Ottoman Empire, which was the recipient of the prejudiced view of Western society. It would have been more effective for women to present the Ottoman women in this fair in order to eliminate the anti-Islamic and anti-Ottoman prejudices in the Western world based on women's rights. In this context, Fatma Aliye Hanım, one of the first female writers of the Ottoman Empire, took part in the fair with her works even though she did not attend the fair, while Spanish musician Esmeralda Cervantes and French writer Teresa Vielé tried to break down anti-Turkish Muslim prejudices in the Western world with their presentations. In this study, the activities of these three women at the 1893 Chicago Fair are analyzed in the context of the Ottoman Empire's public diplomacy activities towards the Western world. The data on the subject was collected through archival and literature review. Based on the data obtained, it is concluded that these activities, although useful, were not effective enough.

Keywords

Ottoman, Public Diplomacy, Cervantes, Fatma Aliye, Vielé, Chicago Fair

Extended Abstract

The late 19th century was a period marked by profound challenges for the Ottoman Empire. Faced with military, political, and economic decline, Sultan Abdülhamid II prioritized avoiding warfare, recognizing its potential to further destabilize the already weakened state. In this context, public diplomacy emerged as a critical tool for preserving national security and reshaping the empire's image abroad. Among the most prominent platforms for international engagement during this era were the World's Fairs—major global events that offered states an opportunity to showcase cultural, technological, and political accomplishments. Of particular importance was the 1893 Chicago World's Fair, officially titled the World's Columbian Exposition, which stood as the final major world exposition of the 19th century and served as a strategic site for Ottoman diplomacy.

The Ottoman Empire's participation in the 1893 fair was initiated following an invitation from U.S. President Benjamin Harrison in 1891. Despite economic constraints, the Ottoman government committed significant resources to its involvement, reflecting the value it placed on international representation. Within the Ottoman pavilion, a "Turkish village" was constructed, opening on July 3, 1893. Visitors observed a blend of traditional Ottoman and

European-style dress, and social gatherings—such as a Turkish-style banquet featuring champagne—were praised in contemporary periodicals. Beyond cultural displays, the pavilion also highlighted technological innovations, including naval torpedoes, thereby aiming to present a dual identity: modern yet Muslim. This strategic self-representation sought to challenge Western stereotypes and affirm the Empire's position as both Islamic and modern.

The fair thus functioned as an instrument of public diplomacy, with particular emphasis on cultural promotion. A noteworthy dimension of this effort was the role played by three women—Esmeralda Cervantes, Teresa Vielé, and Fatma Aliye Hanım—who contributed to the Empire's image-making and soft power projection. Cervantes and Vielé, through their direct participation at the fair, and Fatma Aliye Hanım, through her literary contributions, added an intellectual and gendered layer to the Ottoman strategy. Their shared goals were twofold: to underscore the cultural richness of the Ottoman world and to counter negative Western perceptions of Islam and Muslim women.

Esmeralda Cervantes, a Spanish musician of international repute, spoke at the Women's Literature Congress, emphasizing the educational rights of Muslim women by citing Quranic verses. Her advocacy for women's education within Islamic tradition, delivered by a respected European artist, resonated positively in American press coverage and received commendation from the Ottoman authorities. Moreover, Cervantes' renown as a famous musician in the Western world can be regarded as a pioneering instance of the utilisation of celebrities in public diplomacy. Cervantes' presentation was particularly noteworthy in two respects. First, Cervantes' fame as a musician in the Western world can be considered an early example of the use of celebrities in public diplomacy. Second, her presentation emphasized the place of women in the Islamic world, beyond their place in the Ottoman world, which was a kind of religious diplomacy.

Teresa Vielé, an American writer, also addressed the Women's Literature Congress with a speech titled "Turkey and Islam". She aimed to challenge entrenched Western biases by highlighting moral, philosophical, and spiritual similarities between Islam and Christianity. Drawing on Islamic teachings from Imam Ali and various hadiths, and referencing Goethe, Victor Hugo and American writer Washington Irving's favorable views of the Quran, Vielé sought to humanize Islam and, by extension, the Ottoman Empire. Her efforts exemplify the use of third-party voices to legitimize Ottoman narratives in Western discourse. She also spoke highly of Sultan Abdulhamid II's commitment to education, describing him as a benefactor of the state. She painted a different portrait of the Sultan, who was portrayed negatively in Western media.

Fatma Aliye Hanım, a Muslim woman and daughter of prominent Ottoman statesman Ahmet Cevdet Paşa, did not attend the fair but contributed indirectly. Her literary works—three of which were included in the fair's Women's

Works Library—challenged the Western image of Ottoman women as uneducated and oppressed. Indeed, she was the living embodiment of the message wished to be conveyed by the Ottoman administration at the fair: a society that was compatible with the West, well-educated, Muslim, and which placed a high value on women. Though her efforts received minimal attention in the U.S. press, her role as an educated, intellectual Ottoman woman reinforced the Empire's broader narrative of progress and modernity. Her inclusion in the fair's programming, and the formal recognition she received from the Board of Lady Managers, underscored her symbolic importance in countering orientalist stereotypes.

In sum, while the Ottoman Empire's presence at the 1893 Chicago World's Fair was ambitious and multi-faceted, its impact was somewhat limited by the relatively modest attention it received in the U.S. media. The cultural diplomacy advanced by Cervantes, Vielé, and Fatma Aliye Hanım contributed meaningfully to the empire's efforts to promote a more nuanced image of Islam and Ottoman society, particularly regarding the status of women. However, these initiatives—though significant in substance—faced challenges in achieving broader diplomatic traction amid the overwhelming scale and diversity of the exposition.

Nevertheless, the Ottoman state's substantial investment in the fair reflects a clear commitment to shaping international perceptions. These efforts, especially the involvement of women in cultural diplomacy, highlight a deliberate strategy to align the Ottoman Empire with values of education, modernity, and gender progressiveness. In doing so, the Empire sought not only to defend itself against Western criticism but also to assert its place within a rapidly globalizing world order.

Giriş

Kaynağını askeri ve ekonomik kapasiteden alan sert gücün kullanımı devletler için dış politikadaki hedeflerine ulaşmak için genelde en kısa ve net sonuç alınan bir yöntemdir. Fakat bu yöntem çoğunlukla beraberinde getirdiği yüksek maliyet sebebi ile genelde son çare olarak düşünülür. Belirtmek gerekir ki klasik diplomasi faaliyetleri de sert güç kullanımı kapsamında değerlendirilir. Çünkü klasik diplomasi faaliyetlerinde askeri ve ekonomik güç doğrudan kullanılmasa da bunların kullanılması tehdidi de aynı sonuca varır. Bu yöntemlerin alternatifi, önemi gittikçe artan yumuşak güç kullanımıdır. Yumuşak gücün en basit ifadesi cazibedir. Bu güç, ülkenin başkalarını cezbettiği durumda kültürüne, siyasi değerlerine ve dış politikasına dayanır (Nye, 2005: 20). Yumuşak güçten beslenen kamu diplomasisinin ise yüzden fazla farklı tanımı yapılmış olsa da kapsayıcı bir tanımla, kamu diplomasisi devletlerin ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek maksadı ile diğer dış politik eylemlerine destek olacak şekilde başka ülkelerin halklarını ve o halklar aracılığı ile karar alıcılarını akla gelebilecek doğru içerikli her türlü meşru araçla etkileme faaliyetleridir denebilir (Fitzpatrick, 2010: 89). Özellikle sert güç kullanma imkânı olmayan devletler için yumuşak güç unsurlarından faydalanmak ve kamu diplomasisi uygulamak bazen bir seçenek değil bir mecburiyet halini almaktadır.

Günümüzdeki anlamıyla ilk kez 1965 yılında ABD'de kullanılan (Cull, 2009: 19) kamu diplomasisi kavramı son yıllarda ülkemiz akademik yazınında büyük rağbet görmüş ve bu alanda çok sayıda tez, makale ve kitap yazılmıştır. Akademik alan itibarı ile bakıldığında konunun hem Halkla İlişkiler hem de Uluslararası İlişkiler kapsamında çalışıldığı görülmektedir. Bu yönüyle kamu diplomasisi disiplinler arası bir konu olarak değerlendirilebilir. Muharrem Ekşi (2014), Meltem Ünal Erzen (2014), Haluk Karadağ (2016), Gaye Aslı Sancar (2014) ve Gonca Yıldırım (2015) gibi isimler, konu üzerine yazdıkları kitaplarla Türkiye'de bu alanda ilk literatürün oluşmasına önemli katkı

sağlamışlardır. Ayrıca kamu diplomasisini farklı yönleri ile ele alan çok sayıda makale akademik yazına kazandırılmıştır. Günümüzde bu alandaki çalışmalar hızla artmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, teorik çerçevesi yirminci yüzyılın ikinci yarısında oluşturulmuş olsa da saha uygulamaları çok daha eskiye giden kamu diplomasisinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki son dönem uygulamalarının bir bölümüne ışık tutmaktır. Kamu diplomasisi alanındaki akademik çalışmaların önemli bir bölümü teorik ve günümüzdeki ya da yakın dönemdeki uygulamalarla ilgilidir. Bu çalışmanın hazırlandığı dönem itibarı ile ülkemizde kamu diplomasisinin Cumhuriyet öncesi dönemdeki uygulamaları ile ilgili halihazırda tek kitap basılmıştır (Sancak, 2022). Oysa kamu diplomasisinin bir kavram olarak literatüre girmeden önce de uzun bir geçmişi vardır. Bu çalışmanın amacı, teorik çerçevesi yirminci yüzyılın ikinci yarısında oluşturulmuş olsa da saha uygulamaları çok daha eskiye giden kamu diplomasisinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki son dönem uygulamalarının bir bölümüne ışık tutmaktır. Geçmişteki bu tür uygulamaların incelenmesinin günümüzdeki kamu diplomasisi uygulayıcıları için yol gösterici olması beklenmektedir.

Yüz yıldan daha eski bir dönemde gerçekleşen bir etkinlikle ilgili olmasından ve konunun içeriğinden dolayı çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup çalışmanın konuyu siyah-beyaz netliğinde ortaya koymak gibi bir iddiası yoktur. Ele alınan kamu diplomasisi faaliyetlerinin başarısı ya da başarısızlığı bu faaliyetlerin basında yer alıp almamasına ve yer almışsa söz konusu metinlerde kullanılan dilin olumlu olup olmamasına göre çalışma yazarı tarafından yorumlanmıştır.

Çalışmada kullanılan verilere ulaşmak için öncelikle literatür tarama tekniği kullanılmış ancak asıl önemli bilgiler başta The Chicago Tribune olmak üzere o dönemde ABD'de yayımlanmış ve açık veya ücretli olarak arşivlerine ulaşılabilen bazı gazetelerin haberlerinden elde edilmiştir. Osmanlı arşivlerinde de tarama yapılmış olmakla birlikte konunun özü itibarı ile yabancı kamuoyundaki etkiye odaklanmasından dolayı sadece bir belge dışında bu arşivlerden faydalanılmamıştır.

Çalışmanın konusunu oluşturan Esmeralda Cervantes, Teresa Vielé ve Fatma Aliye (Topuz) Hanım'ın fuar kapsamındaki kamu diplomasisi faaliyetlerinin ülkemiz için bir ilk olmaları münasebeti ile önemli oldukları görülmektedir. Ancak sonuçlarına ilişkin elde edilen bulgular bu faaliyetlerin etkisinin çok büyük olmadığını göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1893 Şikago Fuarı'na Katılımı

Geçmişteki ihtişamından geriye fazla bir şey kalmayan Osmanlı İmparatorluğu için on dokuzuncu yüzyıl sonları devleti Batılı büyük güçlere karşı korumanın gittikçe güçleştiği bir dönemdi. Bu dönemde özellikle Ermeni meselesi ve Balkanlardaki karışıklıklar Batı dünyasının gündeminde olan ve Osmanlı

İmparatorluğu'nun başını ağrıtan sorunlardı. Genel olarak Batılıların Türkleri barbar olarak gördüğü[1] bu dönemde bu olumsuz imajı yıkmak, Batılı ülkelerin halklarının gözünde Türkleri temize çıkararak bu ülkelerin Osmanlı İmparatorluğu aleyhine girişecekleri hareketleri engellemeye yardımcı olabilirdi. Bu ortamda kamu diplomasisi uygulamaları son derece önemli bir dış politika enstrümanı halini almıştı.

Ele alınan dönemde Osmanlı İmparatorluğu tahtında Sultan II. Abdülhamid oturmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri ve ekonomik alanlarda, diğer bir ifade ile sert güç alanında oldukça zayıf olduğu bu dönemde, son derece temkinli bir kişiliğe sahip olan II. Abdülhamid için savaş her zamankinden daha fazla kaçınılması gereken bir durumdu. Bu sebeple devletin selameti için kamu diplomasisinden faydalanmak her zamankinden daha gerekli hale gelmişti. Osmanlı yönetimi, devleti güçlü ve aynı zamanda Batı dünyasında "daha sempatik" göstermek için her fırsattan yararlanmaya çalışıyordu (Sancak, 2022). Dönemin en önemli uluslararası etkinliklerinden olan Dünya Fuarları bu iş için önemli fırsatlar sunmaktaydı.

Yüzyıllardan beri insanların ticaret için bir araya geldiği organizasyonlar yapılmıştır. Günümüzdeki fuarlara benzer işleve sahip ilk panayırların M.Ö. 2000'li yıllarda çoğunlukla Ortadoğu coğrafyasında kurulduğu düşünülmektedir. Eski Yunan devletlerinde ve Roma İmparatorluğu sınırları içinde de ticari malları sergilemek ve ticaret yapmak için panayırlar kurulmuştur (Kaçan Erdoğan, 2016: 124). Bu organizasyonlar ticari işlevlerinin yanı sıra insanlar arasındaki kültürel etkileşime de katkıda bulunmuştur. İslamiyet öncesi dönemde Arap yarımadasındaki en önemli panayırlardan biri olan Ukaz'da kabileler arasında şiir yarışmaları gibi ticaret dışı kültürel faaliyetlerin yürütülmesi bu konudaki iyi örneklerden biridir (Sarıcık, 2013: 122-123).

Modern anlamdaki ilk dünya fuarı 1851 yılının 1 Mayıs – 11 Ekim tarihleri arasında açık kalan Londra Büyük Sanayi Sergisi idi (Mattie, 2007: 11). Ülkenin sınai ve zirai ürünlerini dünyaya tanıtmak maksadı ile Osmanlı İmparatorluğu da bu fuara katılmıştır (Demir, 2018: 157). Bu fuar ile çalışmanın konusunu oluşturan 1893 Şikago Fuarı arasında çoğunluğu Avrupa'nın büyük şehirlerinde olmak üzere çok sayıda dünya fuarı düzenlenmiştir. Bu arada Osmanlı İmparatorluğu da 1863 yılında Sergi-i Umumi-i Osmani adı ile esas olarak ulusal çapta olması planlanan ancak bazı Batılı ülkelerin de katılımı ile bir fuar düzenlemiştir (Işıklı vd., 2008). Ancak bu, dünya fuarları ile kıyaslandığında daha küçük bir organizasyondur.

Resmi adı "World's Fair: Columbian Exposition" olan ancak Türkçe literatürde daha çok "1893 Şikago Fuarı" olarak bilinen etkinlik Amerika'nın

[1] Örnek için bkz. "Some Turkish Superstitions", The Chicago Tribune, 31 Ekim 1893, 14.; "Wily Turks proclaimed poverty", The Chicago Tribune, 1 Kasım 1893, 16; "But he didn't go home", East Oregon Herald, 10 Mayıs 1893, 1.

Christopher Columbus (Kristof Kolomb) tarafından keşfedilmesinin 400. yıl dönümü münasebeti ile düzenlenmiş; 1 Mayıs'ta açılıp 30 Ekim'e kadar açık kalmıştı (Şafak, 2003: 160). Fuara bütün dünyadan oldukça geniş bir katılım olmuştu. Bazı kaynaklara göre otuz yedi (Şafak, 2003: 160), bazı kaynaklara göre elli (Kanca, 2013: 164) ve fuarın resmi rehber kitapçığına göre ise ABD dışında elli yedi (Flinn, 1893: 132-145) ülke fuarda temsil edilmişti. Katılımcı sayısı konusunda kaynaklardaki bu farklılık temelde katılımcıların bağımsız devlet olup olmaması ile ilgilidir. Bazı kaynaklarda sadece bağımsız devletler katılımcı olarak yer alırken fuarın resmi kitapçığında "yabancı ülkeler" başlığı altında örneğin Rusya'nın bir parçası olan Sibirya ve o dönemde Büyük Britanya'nın kolonileri olan Cape of Good Hope ve Cape Colony de yer almıştır. Açık kaldığı 179 gün boyunca fuara 21.477.218 biletli ziyaretçi girmişti ki bu, günlük yaklaşık 120 bin kişiye karşılık gelmektedir ("Attendance at the fair", 1893: 4).

Osmanlı İmparatorluğu, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Benjamin Harrison'ın 19 Şubat 1891'deki daveti üzerine 1893 Şikago Fuarı'na katılma kararı almıştır (Ergüney, 2015: 236). Osmanlı yönetimi bu kararın alınmasında devletin içinde bulunduğu olumsuz mali durumdan dolayı önce tereddüt etmişti. Yapılan inceleme sonucunda fuara katılım maliyetinin 750 bin kuruş olacağı hesaplanmıştı. II. Abdülhamid gibi oldukça tutumlu bir padişahın önemli görmediği bir etkinliğe bu bütçeyi vermesi mümkün değildi. Fuarın dönemin yükselen ekonomik ve askeri gücü ABD ile ticareti artırması umulmaktaydı (Şafak, 2003: 161-162).

Ancak fuardaki Osmanlı temsiline bakılırsa Sultan'ın beklentisi muhtemelen sadece ekonomik değildi. Esas olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun "Müslüman ama aynı zamanda modern dünyanın bir üyesi" olduğu mesajı verilmek isteniyordu (Gürler, 2011: 9). Fuarda Osmanlı İmparatorluğu'na ayrılan alana bir Türk köyü kuruldu ve bu alan 3 Temmuz 1893'te açıldı (Şafak, 2003: 162). Fuardaki Osmanlı pavyonunun açılışında Türk usulü servis edilen öğle yemeğinin ardından şampanya ikram edildi. Türkler bu açılışa başlarındaki siyah püsküllü kırmızı fesler dışında Avrupa tarzı kıyafetleri ile katıldılar. Bu açılış programının fuardaki en güzel kabullerden biri olduğu ifade edilmişti (Bancroft, 1893: 909-910).

Resmi Osmanlı pavyonunda her ne kadar öncelikle geleneksel el sanatları ürünleri sergileniyor olsa da gemi torpidoları gibi teknolojik bazı ürünler de sergilenmekteydi (Bancroft, 1893: 909; Germaner, 1991: 39; Kanca, 2013: 165). Yapılan faaliyetlere ve sergilenen ürünlere bakılarak fuarın tamamı Osmanlı İmparatorluğu için bir kamu diplomasisi faaliyeti olarak değerlendirilebilir. Ancak bu makalede, yaptıkları çalışmalarla İmparatorluk lehine kamu diplomasisi faaliyetleri yürütmüş olan üç kadından, Esmeralda Cervantes, Teresa Vielé ve Fatma Aliye Hanım'dan söz edilecektir.

1893 Şikago Fuarı'nda Esmeralda Cervantes

1863 yılında İspanya'da doğan Esmeralda Cervantes henüz on iki yaşındayken 1876 Philadelphia Fuarı'na katılmış ve bir arp sanatçısı olarak azımsanmayacak bir ün kazanmıştı. Dönemin müzik çevrelerinde ünlü bir arp virtüözü olarak tanınmıştı. Şikago Fuarı'na katılmadan önceki birkaç yılda Osmanlı sarayında müzik öğretmenliği yapan Cervantes, Osmanlı yönetimi tarafından Şikago Fuarı'nda müzik ürünleri ve yayınları jürisine üye olarak gönderilmişti. O dönemde farklı ülkelerde arp konserleri verecek kadar ünlü bir müzisyendi. Ayrıca ana dili olan İspanyolca dışında iyi derecede Türkçe, Fransızca, Almanca ve Rusça biliyordu (Abbott, 1895: 43).

Fuar kapsamında düzenlenen Kadınlar Kongresi'ne katılan Cervantes burada "The Women of Turkey" (Türkiye'nin Kadınları) başlıklı bir sunum yaptı ("The Women of Turkey", 1894). Sunumun konusu Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslüman kadınların eğitimi ve edebiyat dünyasındaki yerleriydi. Yazıya döküldüğünde yaklaşık dokuz sayfa tutan bu sunumun, İmparatorluğun kamu diplomasisi açısından doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki yönü vardır. İçeriğin bir bölümünde İmparatorluk dahilindeki kadınların eğitiminden ve edebiyat alanındaki yerlerinden olumlu bir şekilde söz ediyordu ki bu doğrudan İmparatorluğun kamu diplomasisi faaliyetleri kapsamında değerlendirilecek bir durumdur. Sunumda doğrudan Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kadınlardan söz edilmeyen ancak İslam'ın kadınlara verdiği değeri anlattığı bölümleri ise İmparatorluğun kamu diplomasisine dolaylı bir destek söz konusudur. Zira o dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük İslam ülkesi olması ve Osmanlı Sultanının aynı zamanda İslam Halifesi olması sebebi ile İslam lehine ortaya konulacak her düşüncenin İmparatorluğun yumuşak gücüne bir destek olarak yorumlanması gerekir.

Cervantes, sunumunun ilk bölümlerinde İslam'ın kadına verdiği değeri ortaya koymak için Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerden olduğunu ileri sürdüğü "Kadınların eğitimi, erkeklerin eğitimine eşit olmalı" ve "Allah'ın istediği şekilde, erkekleri ve kadınları birbirinden ayırt etmem. Erkekler ve kadınlar için ödüllendirme biçimi de cezalandırma biçimi de aynıdır" gibi bazı cümleleri paylaşmıştır. Bu çalışma her ne kadar sunumdaki ifadelerin doğruluğu üzerine bir inceleme olmasa da Cervantes'in atıfta bulunduğu bu cümlelerin Kur'an-ı Kerim'de yer almadığını belirtmek gerekir. Sunumuna İslam'ın ilk yıllarından itibaren itibar gören meşhur kadınlardan ve Hz. Muhammed'in kadınlara verdiği değerden söz ederek devam eden Cervantes'in ayetlerle hadisleri birbirine karıştırdığı, genel olarak İslam'a dair bilgisinin az olduğu görülmektedir.

Yine ilk bölümlerde Cervantes, Sultan II. Abdülhamid'e dua edip onu "devleti için bir velinimet" olarak tanımlıyordu. Sultan'ın lütufkâr himayesi sayesinde, çok uzun bir süre kesintiye uğrayan Doğulu kadının eğitimi onun tahta çıkışından bu yana rotasına girmiş; onun tüm engelleri aşan güçlü iradesi, geniş ve gelişmiş zihni, tükenmez cömertliği sayesinde Müslüman kadınların

eğitimi son on beş yılda harika bir ilerleme kaydetmişti. Cervantes'e göre Doğulu kadının bu kadar kısa bir süre içinde bu kongrede şahsen ya da temsilen yer almaya layık olabilmesi için zihinsel yetilerinin gelişmesine biraz yardım etmek yeterliydi.

Sunumunun sonraki bölümlerinde Cervantes öncelikle aşağıda sözü edilecek olan Fatma Aliye Hanım olmak üzere Türk kadın edebiyatçılardan söz ediyordu. Sunumda verilen bilgilere göre Makbule Hanım'ın felsefî yazıları her gün Tercüman-ı Hakikat'te yayımlanıyordu. Ayrıca "Vedat" isimli bir kitapçığı basılmıştı. Merhum İsmail Paşa'nın kızı Leyla Hanım'ın makale ve şiirleri kitaplaştırılmamış olsa da farklı gazetelerde yayımlanıyordu. Gülnar Hanım dikkate değer bir felsefe yazarıydı. Mihrünnisa Hanım henüz çok genç olsa da dergilerdeki çalışmaları ile tanınıp beğenilen ve büyük gelecek vaat eden bir yazardı. Hilmi Efendi'nin eşi Zafer Hanım, biri roman olmak üzere dört kitap yazmıştı. Ayrıca Fransızca, Yunanca, Arapça ve Farsça dillerine aşinaydı. Kamer Hanım dini bir eser yazmıştı. Emine Semiye Hanım ise yoksullar yurdu yararına matematik alanında yazılmış bir kitabın yazarıydı.

Cervantes sunumunun bu bölümünü "Daha birçok Türk kadın yazardan söz edebilirim, ancak bu çalışmanın çok dar sınırları daha ileri gitmeme izin vermiyor." diyerek bitirmiştir. İngiltere'de yayımlanan aylık bir dergi olan The Islamic World sunumun buraya kadar olan kısmını sayfalarına taşımıştı. Ancak buraya kadar olan kısımda söz konusu dergi ile uyumlu olan Osmanlı arşivindeki belgelere göre sunumun devamı vardı.

Sunumun devamı Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kadın eğitimi hakkındaydı ve bu bölümde aşağıdaki bilgiler veriliyordu (Kırca & Şeker, 2015: 282-286): 1893 yılında İstanbul'da üç tane Osmanlı kız okulu vardı. Bu okullardan ikisi on sene önce Subhi Paşa tarafından açılmıştı. Matmazel Kalavas ve Matmazel Hanli'nin becerikli idareleri sayesinde bu okulların oldukça düzenli olduğu belirtiliyordu. Birinde yüz kadar yatılı, diğerinde yüz on dört gündüzlü öğrenci vardır. Üçüncü okul ise Hâlet Paşa'nın kızı Muhsine Hanım'ın yönetiminde Üsküdar'da eğitim vermekteydi. Bu okulun öğrenci sayısı yüz elli idi.

Cervantes'in belirttiğine göre bu öğrenciler II. Abdülhamid'in himayesinde olup yemek ve giyim ihtiyaçları Sultan tarafından karşılandığı gibi evleneceklerı zaman kendilerine çeyiz de verilmekteydi. Okulların müfredatında yer alan dersler Türkçe, Tarih, Osmanlı Coğrafyası, Hesap, Resim ve Piyano idi. Ayrıca Doğu ve Avrupa usulü el becerileri de öğretiliyordu.

Sunumda bunların dışında bir de dört yıllık eğitim veren kız öğretmen okulundan söz ediliyordu. Refika Hanım'ın yönettiği kız öğretmen okulu yirmi iki yıldır eğitim vermekteydi. Gündüzlü ve parasız olan okulun yüz doksan öğrencisi ve yirmi öğretmeni vardı. Bu okulda resim ve piyano da öğretiliyordu. Cervantes okulun düzenini ve müdiresini överek müdire hanımın bilgili ve zeki olmasının yanı sıra Türkçe dışında Almanca, Ermenice, Fransızca, İngilizce ve Rumca bildiğini belirtiyordu.

Bu sunumda verilen bilgilere göre o dönemde İstanbul'da çoğunluğu ilkokul düzeyinde olmak üzere farklı seviyelerde doksan yedi tane kız okulu vardı ve bu okullarda üç yüz yirmi yatılı, altı bin beş yüz kırk beş gündüzlü öğrenci eğitim görüyordu.

Sonraki bölümler İstanbul'da eğitim veren gayrimüslimlere ait okullara ayrılmıştı. Burada verilen bilgilere göre Rumlara ait otuz sekiz kız okulu vardı ve on yedi okulda ise erkek öğrencilerle birlikte kız öğrenciler de eğitim almaktaydı. Öğrenci sayısı beş bin iki yüz otuz üçtü. Ermenilere ait okullarda altmış yedi sınıfta bin sekiz yüz seksen; Fransızlara ait elli sekiz sınıfta bin beş yüz on dört; Almanlara ait yirmi iki sınıfta iki yüz elli kız öğrenci vardı. Musevi okullarında paralı ya da parasız eğitim gören öğrencilerin sayısı bin yüz altmış sekizdi. Bunların dışında Ruslara, İranlılara, İngilizlere, Amerikalılara, Avusturyalılara ve İtalyanlara ait okullar da vardı.

Cervantes sunumunda, Doğulu kadınların "esir ve cansız vücutlar ve harem dairesine mahpus oldukları ve bütün vakitlerini cehalet ve atalet ile geçirdikleri" Batılı milletlere anlatılmışsa da bu durumun geneli kapsayan bir durum olduğunu zannetmenin Doğulu kadının durumunu doğru bir şekilde bilmemekten kaynaklandığını belirtiyordu. Ona göre Osmanlı kadınının talim ve terbiyesi Batılılardan geri değildi.

Bu sunum Osmanlı yönetimince büyük bir memnuniyetle karşılandı ve Cervantes taltif edildi (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DAB, OA), Yıldız Sadaret Hususi Evrakı (Y.A. Hus), 279/36, 1893).

1893 Şikago Fuarı'nda Teresa Vielé

Yaptığı sunumdan dolayı taltif edilen bir diğer kadın Teresa Vielé oldu. "Turkey and the Religion of Islam" (Türkiye ve İslam Dini) başlıklı bir bildiri sunan ABD'li yazar Vielé de kadınlara mahsus bir nişan olan Şefkat Nişanı ile ödüllendirildi ("Personals", 1894: 6). 1831'de ABD'de doğan ve seçkin okullarda eğitim alan Teresa (Griffin) Vielé avukat bir baba ve yazar bir annenin kızıydı. Bir biyografi yazarı onu "güzelliği, zekâsı, serveti ve aynı zamanda yılmaz bir karakteri olan" bir kadın olarak tanımlamıştı. Bilinen tek yayımlanmış eseri *Following the Drum (Davulun Ardından)* olan Vielé 1872'de eşinden boşanıp Fransa'ya yerleşmişti (Myres, 2020). Onun fuardaki sunumu hakkında The Chicago Tribune gazetesinin 26 Eylül 1893 tarihli nüshasında şöyle bir haber vardı:

Yardım kuruluşunun kadın kolunun himayesinde dün öğleden sonra Salon 6'da özel bir toplantı düzenlendi ve bu toplantıda farklı ülkelerdeki kadınların çalışmaları hakkında çeşitli tebliğler okundu. Bayan Charles Henrotin'in başkanlık ettiği toplantıda ilk tebliğ Türkiye delegesi Bayan Teresa Vielé tarafından "Türkiye ve İslam dini" üzerine sunuldu. Vielé, Türk hükümetinin ve Sultan'ın İslam dini ile olan ilişkisini ve bu dinin Türk halkını etkileyen pratik işleyişini gözden geçirdi. Türkiye'de İslam dininin öğretilmesinin

sonuçlarından birinin de çocuklara ve genç kızlara gösterilen özen olduğunu söyledi ("Woman's Auxillary", 1893: 11).

Gazete başka bir ayrıntıya yer vermemişti. Ancak sunumun elimizde aşağıdaki bilgilerin kaynağı olan bir örneği vardır (Al-Ahari, 2018: 180-196). Bu sunum da Cervantes'in sunumuna benzer şekilde konuyu iki yönü ile ele almıştı. Sunumun bazı bölümleri genel olarak İslam dini ve onun güzellikleri üzerine iken diğer bölümleri Osmanlı İmparatorluğu'ndaki uygulamaları hakkında idi.

Vielé sunumunun başında bu sunumu yapmaktaki amacını açıklıyordu: "Bu sayfaların Chicago Fuarı Kadınlar Edebiyat Kongresi'nde sunulması bana emanet edilmiş bir görev hissi veriyor. Kendimi, İslam dini ve onun Hıristiyanlıkla uzlaştığı noktalar hakkında var olan bilgi eksikliğinden doğan önyargıları azaltmak ya da mümkünse yok etmek için görevlendirilmiş gibi hissediyorum."

Vielé, Goethe ve Victor Hugo gibi yazarlara atıfta bulunarak Hz. Muhammed'in ve İslam'ın büyüklüğünü ortaya koymaya çalışıyordu. Bir yandan İslam'daki tek tanrı inancını diğer taraftan İslam ile Hristiyanlığın uzlaştığı noktaları vurguluyordu. ABD'li yazar Washington Irving'in "Kur'an en saf ahlakı ve edebi açıdan en yüce duyguları içerir. Allah'ın gücünün ve ilham ettiği sevginin asil tasarımlarını, bu konularda şimdiye kadar yazılmış olan her şeyin ötesinde şiirsel bir ihtişamı içerir." cümlesi ile sunumunu zenginleştiriyordu.

Batı toplumlarında sıkça eleştirilen erkeklerin dört kadınla evlenebilmesi konusunu "İbrahim, İshak ve Yakup zamanında hoşgörüyle karşılanan birkaç yüz eş sayısı dörde indirildi" diyerek aslında İslam'ın tek eşliliği dörde çıkarmadığını, evliliği dört eşle sınırlandırdığını ayrıca İstanbul'da çok eşliliğin artık uygulanmadığını belirtiyordu.

Vielé harem-selamlık uygulamasının kökenlerinin eski Yunan medeniyetinden geldiğini iddia ediyordu. Kur'an'da bu yönde bir hüküm yoktu ama geleneklere uygun olan bu uygulama ona göre yakın zamanda kalkacağa benzemiyordu.

Vielé'ye göre Müslüman kadın, Hıristiyan kadından çok daha fazla yasal özgürlüğe ve bağımsızlığa sahip olduğunu ve aynı zamanda servetinin mutlak kontrolüne sahip olduğunu bilir. Doğulu kadın Avrupa'dan gelen özgürleşme dersine kulak asmaz çünkü Avrupa medeniyetini aşağı görür. Ancak ABD gibi yüksek hedefleri olan ve özgürlüklerini nasıl kullanacaklarını ve onlara nasıl saygı duyacaklarını en iyi bilen kadınlara sahip olan bir ülkeden gelen ses Doğulu kadını etkileyecektir.

İslam, doğal koruyucusu olmayan çocuklara sahip çıkmayı emrettiği için Türkiye'de terkedilmiş çocuk yoktu. Bundan dolayı Chicago ziyaretinde Vielé'yi etkileyen hayır organizasyonlarına ihtiyaç duyulmuyordu. Benzer

durum hayvanlar için de geçerliydi. Sunumun burasında Vielé şu hadisi nakleder: "Allah merhamet edenlere merhamet eder; yeryüzünde ve gökyüzünde yaşayan herkes için adaletli olun ve merhamet gösterin."

Gerçek demokrasinin olduğu ya da Padişahın iradesinin kitleler tarafından basit bir inançla kabul edildiği; yüksek makam sahiplerini en mütevazı zanaatkârla kibarca muhatap olduğu bu ülkede ne anarşi ne de sosyalizm yayılabilirdi. Kur'an'a göre tüm insanlar ABD Anayasası'nda da belirtildiği gibi "özgür ve eşit doğarlar". Üstünlük zekâ, eğitim ve bilgide idi. Vielé hadislere ve Hz. Ali'nin sözlerine atıfta bulunarak İslam'ın bilime verdiği önemi vurguluyordu.

Türkler sakin, kibar, dürüst, samimi dindar ve şefkatli insanlar olarak tasvir ediliyordu. Bu özellikler sadece eğitimle kazanılmamış, İslam'ın öğretileri ile yaratılıştan gelen karakterleri sayesinde elde edilmiştir. Bir Türk, toplumun hangi sınıfından olursa olsun, diğer uluslardan insanların ancak uzun yıllar süren çaba ve eğitimden sonra edinebildikleri bir incelik ve nezakete sahiptir.

Sunumun sonraki bölümünde Vielé II. Abdülhamid'den övgüyle söz ediyordu. Hilafetin merkezi olan Türkiye'de, ABD dışında hiçbir ülkede görülemeyecek derecede dini hoşgörü vardı. Sultan Rumların, Katoliklerin, Ermenilerin, Amerikalıların, İngilizlerin ve İbranilerin hayır kurumlarına sık sık bağışlar göndermekteydi.

Sonraki bölümlerde daha ziyade İslam'ın sanata, bilime ve eğitime verdiği önem ve bunun Türkiye'de uygulanmasından söz ediliyordu. Kur'an'ın sanata ve bilimlerin geliştirilmesine karşı olduğu önyargısına karşın gerçekte bilimi kadın-erkek tüm Müslümanlar için bir görev olarak gördüğü belirtiliyordu. Sultan II. Abdülhamid'in iktidarında Türkiye'deki okul sayısı iki katına çıkarak otuz bine ulaşmıştı. Kızlara özel okullar ve fabrikalar vardı. Sultan sanat ve bilimin koruyucusuydu ve bilimsel çalışmalar aktif olarak teşvik ediliyordu.

İslam, Fransız ve İngiliz hakimiyetindeki topraklarda büyük rağbet görüyordu. Avrupalılar istila ettikleri topraklara sefahat, ahlaksızlık ve alçaklık getirirken İslam'ın ilk dersi itidal, kişisel temizlik ve özsaygı idi. Kur'an, doğa yasaları ile uyumlu ve akılcı hukuk kuralları getirmişti.

Vielé sunumunu Victor Hugo'nun "Peygamberin Ölümü" şiirinin İngilizce çevirisi ile bitiriyordu. Onun öncesinde ise II. Abdülhamid'den bir alıntı vardı: "İslamcılık, güzelliğiyle, kuvvetiyle, dayanıklılığıyla ve hızıyla inancı güçlendiren güçlü bir beygir gibidir. Argümanları güçlü bir savaşçının kılıcı kadar net ve keskindir. İnsana yaşamayı öğretir, ona günleri sayılı olduğu için öleceğini, dolayısıyla ölüme hazırlanarak yaşaması gerektiğini hatırlatır."

Genel olarak İslam hakkında verdiği bilgilerin Cervantes'in verdiği bilgilere göre daha doğru olduğu görülmektedir. Vielé'nin sunumdaki bilgiler için fuardaki Osmanlı temsilcisi İbrahim Hakkı Bey'e ve Osmanlı Maarif Nezareti Ataşesi Muhammed Ubeydullah'a teşekkür etmesi bu bilgilerin onlar tarafından temin edildiğini göstermektedir.

Bu sunumlar Osmanlı yönetimince büyük memnuniyetle karşılanmış, Ticaret ve Nafia Nazırı Hasan Tevfik Paşa tarafından aşağıdaki ariza Sultan II. Abdülhamid'e sunulmuştu:

Kadınlar Edebiyat Kongresinin içtimaında İspanyalı olub müddet-i medide dersaadette ikamet eylemiş olan Matmazel Esmeralda Cervantes tarafından memalik-i şahanede kadınların terbiye ve talimlerine dair bir makale kıraat edildiği ve bu babdaki eltaf ve inayat-ı seniyeden dolayı atebe-i ulyaya bir ariza-i teşekküriye takdimine karar verildiği ve Parisden gelmiş olan Tereza Viyele dahi din-i Mübin-i İslamın fezail ve mehasinine dair kadınlar kongresinde bir makale irad etmesi mukarrer olduğu ve makalelerin matbu nüshaları derdest ve takdim bulunduğu hakkında bazı ifadatı havi şikago'daki saltanat-ı seniyye komiserliğinden mebus tahrirat leffen takdim kılınmış olmağla ol babda emr ü ferman hazret-i veliyyül emrindir (DAB, OA, Y.A. Hus., 279/36, 1893).

1893 Şikago Fuarı'nda Fatma Aliye Hanım

Burada çalışmalarından söz edilecek olan diğer bir kişi Fatma Aliye Hanım'dır. Yukarıda sözü edilen iki kadından farklı olarak Fatma Aliye Hanım Müslüman ve Türk'tür. Hukukçu ve yazar Ahmet Cevdet Paşa'nın kızıdır. 1862 yılında İstanbul'da doğan Fatma Aliye Hanım özel hocalardan iyi bir eğitim alarak yetişti. Bilinen ilk çalışması George Ohnet'in Volonté romanını Meram adıyla Türkçeye çevirmesidir. Bu çeviride "Bir Kadın" takma adını kullandı. Sonrasında Servet ve Tercüman-ı Hakikat gazetelerinde çıkan yazıları ile edebi çevrelerde -takma adı ile- tanındı. Gerçek kimliğini ancak 7 Ekim 1890'da Tercüman-ı Hakikat'te yayımladığı "Sürat: Ayler'in Prensese İkinci Mektubu" başlıklı çevirisi ile açıkladı (Aşa, 1995: 261-262; Kızıltan ve Gençtürk, 1993: 2-3).

Yukarıda sözü edilen Meram'dan sonra Şikago Fuarı öncesinde Ahmet Mithat Efendi ile birlikte yine Bir Kadın takma ismini kullanarak Hayal ve Hakikat isimli bir roman yazdı. Kendi adı ile yayımlattığı ilk romanı 1891'de basılan Muhadarat (Muhazarat) oldu.[2] Anı türünde bir kitap olan Nisvan-ı İslam (İslam Kadınları) Fatma Aliye Hanım'ın dönemin Türkiye'sindeki çok eşlilik, cariyelik ve örtünme gibi çok tartışılan konularda Batılı kadınlarla yaptığı

[2] Osmanlı Türkçesinde "محاضرات" şeklinde yazılan kelimedeki "ض" harfinin günümüz Türkçesinde tam karşılığı yoktur. "D" harfi ile "Z" harfi arasında bir ses verir. Bu sebeple bazı Türkçe kaynaklarda kitabın adı "Muhadarat" şeklinde yazılırken bazılarında "Muhazarat" olarak yazılmıştır. Dinî ve kültürel bilgiler vermeyi amaçlayan bir edebî türdür.

diyaloglardan doğmuştur. Sonraki yıllarda bu kitabın Arapça, Fransızca ve İngilizce çevirileri de basılmıştır.

Fatma Aliye Hanım, Fuarın düzenlendiği 1893'ten sonra da çoğu yine kadın sorunlarını ele alan çok sayıda eser vermiştir. Ancak fuara üç kitapla katıldığı bilindiğine göre bunlar yukarıda adı geçen üç eser olmalıdır (Clark, t.y.).

Şikago Fuarı kapsamında düzenlenen Dünya Temsilci Kadınlar Kongresi'nin organizatörlerinden biri olan May Wright Sewall ABD'nin İstanbul'daki tam yetkili temsilcisi David P. Thompson aracılığı ile Osmanlı hükümetini Kongre'ye bir temsilci göndermeye davet etti. Ancak bu daveti sonuçsuz kaldı. İstanbul'daki misyoner İncil Evi'nin müdürünün eşi olan M. Bowen aracılığı ile Fatma Aliye Hanım'dan haberdar olan ABD'deki Kadın Yöneticiler Kurulu, eserlerinden bazılarını Kadın Eserleri Kütüphanesi'nde sergilenmek üzere göndermesi için Fatma Aliye Hanım'la iletişime geçtiler. Bu davete olumlu cevap verilmesi üzerine Fatma Aliye Hanım'ın üç kitabı kütüphanede sergilendi. Kadın Yöneticiler Kurulu sekreteri Susan Gale Cooke ona gönderdiği teşekkür mektubunda "bu kitapları sergilemekten büyük mutluluk duyduklarını" yazdı (Van Os, 2016: 18-19).

Fatma Aliye Hanım, Osmanlı yönetiminin bu fuarda Batı'ya vermek istediği mesajın ete kemiğe bürünmüş hali idi denebilir. Dini ve milli değerlere bağlı, iyi eğitimli ve aynı zamanda Batılı bir görüntü veren bir kadındı. Ancak günümüzde özellikle feminizmle ilgili çalışmalarda kendisinden epeyce söz edilse de[3] bu çalışma için dönemin ABD gazetelerinde yapılan taramada Fatma Aliye Hanım'ın adına maalesef rastlanmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu başka fuarlara da katıldı ancak 1893 Şikago Fuarı kamu diplomasisi bağlamında bu fuarların en verimlisiydi. ABD'de yayımlanan dönemin önemli gazetelerinden The Chicago Tribune gazetesi Osmanlı İmparatorluğu'nun resmî pavyonuna (fuarda ayrılan alana) ayrıntılı bir şekilde yer verdi. Ayrıca yazının içeriğinde olumlu bir dil kullanılması bu yazıyı kamu diplomasisi açısından değerli kılmaktadır (Acehan, 2018).

Bu fuar münasebeti ile ABD'de Musavver Şikago Sergisi adı ile ilk kez bir Türkçe gazete yayımlanmışsa da hedef kitlesinin yabancılar olmaması sebebi ile bu gazetenin yabancılar üzerinde muhtemelen herhangi bir etkisi olmamıştır (Sancak, 2022: 201). Zaten gazetenin amacı da Osmanlı İmparatorluğu'nu yabancılara tanıtmak değil, fuarı Osmanlı vatandaşlarına tanıtmaktı. Gazetenin ilk sayısının ikinci sayfasında bu amaç "[…] gazetemizi mütalaa edenler Şikago'ya gelmemiş olsalar bile sergiyi ziyaret etmiş ve acaib ve garaibini temaşa eylemiş olacaklardır" cümlesi ile açık bir şekilde belirtilmişti (Varlık, 1995: 38).

Sonuç ve Değerlendirme

[3] Örnekler için bkz. Zihnioğlu, Y. (2003). *Kadınsız İnkılap.* Metis Yayınları; Forsås-Scott, H. (Ed.) (2015). *Textual Liberation: European Feminist Writing in the Twentieth Century*. Routledge; Timuroğlu, S. (2020) *Kanatlanmış Kadınlar: Osmanlı ve Avrupalı Kadın Yazarların Dostluğu*, İletişim Yayınları.

Osmanlı İmparatorluğu için 19. yüzyıl sonları oldukça sıkıntılı bir dönemdi. Devletin bekası ciddi tehdit altındaydı ve bu konuda sert güç kullanarak bir sonuç elde etme imkânı son derece kısıtlıydı. Tehdidin temel kaynağı Batılı ülkeler olduğu için o ülkeler nezdinde yapılacak her türlü olumlu faaliyete ihtiyaç vardı. İletişim imkanlarının günümüze göre çok daha sınırlı olduğu 19. yüzyıl sonlarında ABD gibi Batı dünyasının yükselen bir devletinde tanıtım imkânı verdiği için 1893 Şikago Fuarı oldukça iyi bir fırsattı. O günün şartlarında maddi olarak pek de uygun olmayan katılım giderlerine rağmen ve üstelik de tahtta II. Abdülhamid gibi tutumluluğu ile ünlü bir padişah varken bu meblağın göze alınıp fuara katılma kararının verilmesi Osmanlı yönetiminin buradaki tanıtıma verdiği önemi göstermektedir.

Özellikle Ermeni meselesi gibi Osmanlı yönetiminin başını fazlasıyla ağrıtan ve Batılı yayın organlarında kendine çokça yer bulan konulara karşı Osmanlı yönetimini, Türkleri ve İslamiyet'i olumlu yönleri ile anlatacak olan çalışmalar çok değerli idi. Türkleri gaddar ve yobaz olarak yaftalayan yazılarla her zaman karşılaşmak mümkündü. Bunlara karşı ortaya konulacak olan çalışmaların, Osmanlı İmparatorluğu'nda değersiz görüldüğü iddia edilen, kadınlar tarafından yürütülmesi çalışmaların değerini artıracak bir unsurdu. Ayrıca bu kadınların gayrimüslim olması çalışmaları bir kat daha değerli hale getiriyordu.

Tanıtım faaliyetlerinde ünlü kişilerin yer alması günümüzde yaygın bir uygulamadır. Osmanlı yönetiminin de 1893 Şikago Fuarı'nda öncelikle Batı'da ünlü bir müzisyen olan Cervantes'in ve yine bilinen bir yazar olan Vielé'nin ününden faydalandığı görülmektedir. ABD basınında az da olsa yer bulmalarını da muhtemelen ünlü olmalarına borçluydular. Cervantes'in ve Vielé'nin sunumları Osmanlı yönetimini oldukça memnun etmişti. Onların sunumlarının yanı sıra fuarda Fatma Aliye Hanım'ın da kitapları ile yer alması Osmanlı kadınını "eğitimsiz" ve "boyunduruk altında" gören Batı toplumuna adeta bir cevap niteliğindeydi.

Diğer taraftan fuardaki genel katılımcı sayısına bakılarak bu faaliyetler değerli bir katkı olarak değerlendirilebilse de dönemin gazete haberlerinde fazlaca yer bulamadıkları dikkate alındığında bu faaliyetlerin çok büyük bir kamu diplomasisi başarısı olarak değerlendirilmeleri zordur. Tanınıyor olmanın Cervantes'in ve Vielé'nin gazetelerde daha fazla yer bulmalarını sağladığı görülmektedir. Buna karşın Fatma Aliye Hanım'ın hem Batı toplumunda tanınmıyor oluşu hem de doğrudan fuara katılmaması, onun basında yer bulamamasının sebebi olmalıdır.

Çalışmanın başında da belirtildiği gibi kamu diplomasisinin etkisini doğrudan ölçmenin bir yolu yoktur. Ancak yürütülen faaliyetlere dair basındaki yansımalar o faaliyetlerin etkisi hakkında dolaylı bir bilgi verebilmektedir. Bu bağlamda 1893 Şikago Fuarı eldeki imkânlar ölçüsünde genel olarak Osmanlı İmparatorluğu için başarılı bir kamu diplomasisi faaliyeti olarak görülebilir ancak bu faaliyetlerin basında pek az yer bulmuş olması sebebiyle, çalışmanın konusunu oluşturan Cervantes'in ve Vielé'nin sunumları ile Fatma Aliye Hanım'ın dolaylı katılımının bu faaliyete katkısının sınırlı olduğu değerlendirilmektedir.

Kaynaklar

Abbott, F. D. (Ed.). (1895). *Musical instruments at the World Columbian Exposition*. The Presto Co.

Acehan, I. (2018). *1893 Chicago Dünya Fuarı'nda 'Padişahım çok yaşa!'* Forum USA - Turkish American Newspaper, https://forumusa.com/turk-toplumu/1893-chicago-dunya-fuarinda-padisahim-cok-yasa/ [01.03.2018].

Al-Ahari, M. A. (2018). *1893 World Parliament of Religions: Papers on Islam*. Magribine Press.

Aşa, E. (1995). Fatma Aliye Hanım. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 12, 261-262) Türkiye Diyanet Vakfı.

Attendance at the fair. (1893, Kasım 1). *The Chicago Tribune*, 4.

Bancroft, H. H. (1893). *The Book of the fair*. The Bancroft Company Publisher.

Clark, E. E. (t.y.). *A Celebration of woman writers*. https://digital.library.upenn.edu/women/clarke/library/library.html [06.09.2019]

Cull, N. J. (2009). Public diplomacy before Gullion, lessons from the past. *Routledge Handbook of Public Diplomacy*. (19-23). New York – London: Routledge.

Demir, K. (2018). Sergi-i umumi-i Osmani'nin (1863) açılışı ve Sergi'nin duyurulmasında gazetelerin rolü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *28*(1), 155-169.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (DAB, OA), Yıldız Sadaret Hususi Evrakı (Y.A. Hus), 279/36. (1893).

Ekşi, M. (2014). *Kamu diplomasisi ve Ak Parti dönemi Türk dış politikası*. Siyasal Kitapevi.

Ergüney, Y. D. (2015). Ottoman representation in nineteenth century universal expositions. *MEGARON / Yıldız Technical University, Faculty of Architecture E-Journal*, *10*(2), 224-240. https://doi.org/10.5505/megaron.2015.14238

Erzen, M. Ü. (2014). *Kamu diplomasisi*. Derin Yayınları.

Fitzpatrick, K. R. (2010). *The Future of U.S. public diplomacy: An uncertain fate*. Martinus Nijhoff Publishers.

Flinn, J. J. (Ed.). (1893). *Official guide to the World's Columbian Exposition*. John Anderson Publishing Company.

Germaner, S. (1991). Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası sergilere katılımı ve kültürel sonuçları. *Tarih ve Toplum*, *95*, 33-40.

Gürler, A. Ş. (2011). 1893 Şikago Dünya Fuarı'nda Osmanlı hipodromu ve Şirket-i Hamidiye. *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor Edebiyat Dergisi*, *XVII*(65), 7-18.

Işıklı, A., Durak, B., & Arca, H. (Ed.). (2008). *Osmanlı ve Avrupalı yazarların gözüyle 19. yüzyıl fuarlarında Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul Fuar Merkezi Yayınları.

Kaçan Erdoğan, M. (2016). Balkanlarda uluslararası bir organizasyon: İslimye Panayırı. *Belleten*, *LXXX*(287), 123-155.

Kanca, H. (2013). XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Uluslararası Osmanlı Fuarı: 1863-Sergi-i Umumi-i Osmanî. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, *5*, 159-187.

Karadağ, H. (2016). *Uluslararası ilişkilerde yeni bir boyut kamu diplomasisi*. Nobel Yayınları.

Kırca, E., & Şeker, K. (Ed.). (2015). *Arşiv belgelerine göre Osmanlı'da kadın*. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Kızıltan, M., & Gençtürk, T. (Ed.). (1993). *Atatürk kitaplığı Fatma Aliye Hanım evrakı kataloğu - I*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü.

Mattie, E. (2007). *Dünya fuarları*. İstanbul Fuar Merkezi Yayınları.

Myres, Sandra L. (2020). *Vielé, Teresa Griffin (1831–1906)*. Texas State Historical Association, https://www.tshaonline.org/handbook/entries/viele-teresa-griffin [03.12.2021].

Nye, J. S. (2005). *Yumuşak güç*. Elips Kitap.

Personals. (1894, Eylül 6). *The Chicago Tribune*, 6.

Sancak, İ. (2022). *II. Abdülhamid dönemi kamu diplomasisi uygulamaları*. Nobel Yayıncılık.

Sancar, G. A. (2014). *Kamu diplomasisi ve uluslararası halkla ilişkiler*. Beta Basım Yayın.

Sarıcık, M. (2013). Cahiliye döneminde Arap Yarımadası panayırları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *2013/2*(31), 109-140.

Şafak, N. (2003). *Osmanlı – Amerikan ilişkileri*. Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

The Women of Turkey. (1894). *The Islamic World*, 71-76.

Van Os, N. A. N. M. (2016). "They can breathe freely now: The international council of women and Ottoman Muslim women (1893-1920s). *Journal of Women's History,* 28(3), 17-40.

Varlık, M. B. (1995). Musavver Şikago Sergisi (1893). *Kebikeç*, *1*, 35-42.

Woman's Auxillary. (1893, Eylül 26). *The Chicago Tribune*, 11.

Yıldırım, G. (2015). *Uluslararası halkla ilişkiler perspektifinden kamu diplomasisi*. Beta Yayıncılık.